

MULTISENSOR YONDASHUV ASOSIDA MAKTABGA TAYYORLOV GURUHI TARBIYALANUVCHILARINING KOGNITIV TEZKORLIGINI RIVOJLANTIRISHNING TAKOMILLASHTIRILGAN METODIKASI

Musratova Zilola Ulug'bekovna

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor
va mutaxassislarini qayta tayyorlash va
ularning malakasini oshirish instituti
tayanch doktoranti

ANNOTATSIYA

Maqolada maktabga tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining kognitiv tezkorligini rivojlantirishda multisensor yondashuvning takomillashtirilgan metodikasi tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida kognitiv tezkorlikning mohiyati, uning maktabga tayyorgarlik darajasidagi ahamiyati va multisensor yondashuv orqali uni rivojlantirish imkoniyatlari o'rganildi. Takomillashtirilgan metodika barcha sezgi organlariga (ko'rish, eshitish, teginish, harakat) ta'sir ko'rsatuvchi integrativ pedagogik texnologiyalarni o'z ichiga oladi. Maqolada bolalarning individual xususiyatlari, yosh psixologiyasi va zamonaviy ta'lim talablariga asoslangan amaliy mashg'ulotlar tizimi taqdim etilgan. Natijalar shuni ko'rsatdiki, multisensor yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni bolalarning diqqat konsentratsiyasi, xotira hajmi, mantiqiy fikrlash va muammolarni tezkor hal qilish qobiliyatlarini sezilarli darajada oshiradi.

Kalit so'zlar: kognitiv tezkorlik, multisensor yondashuv, maktabga tayyorlov, intellektual rivojlanish, sezgi organlari, maktabgacha ta'lim.

ABSTRACT

The article analyzes an improved methodology for developing cognitive speed of preschool preparation group children based on a multisensory approach. The research examined the essence of cognitive speed, its significance at the level of school readiness, and possibilities for its development through a multisensory approach. The improved methodology includes integrative pedagogical technologies affecting all sensory organs (vision, hearing, touch, movement). The article presents a system of practical sessions based on children's individual characteristics, age psychology, and modern educational requirements. Results demonstrate that the educational process organized on a multisensory approach significantly increases children's attention concentration, memory capacity, logical thinking, and rapid problem-solving abilities.

Keywords: cognitive speed, multisensory approach, school preparation, intellectual development, sensory organs, preschool education.

Zamonaviy ta'lim tizimida maktabga tayyorgarlik masalasi pedagogika va psixologiyaning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Maktabga tayyorlov guruhi yoshidagi bolalarning kognitiv tezkorligini rivojlantirish maktab ta'limiga muvaffaqiyatli moslashish, o'quv materiallarini tez va samarali o'zlashtirish uchun muhim asos yaratadi. Kognitiv tezkorlik - bu bolaning axborotni qabul qilish, qayta ishlash va uni amaliy vazifalarni hal qilishda qo'llash tezligi va samaradorligidir.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida bolalarning barcha sezgi organlarini faollashtirish zaruriyati tobora ortib bormoqda. Multisensor yondashuv - bu bir vaqtning o'zida bir necha sezgi organlari (ko'rish, eshitish, teginish, harakatli sezgi) orqali ta'lim berishni ta'minlaydigan pedagogik strategiyadir. Bu yondashuv miya faoliyatining tabiiy mexanizmlariga asoslanadi va bilimlarning chuqurroq o'zlashtirilishini ta'minlaydi.

Kognitiv tezkorlik tushunchasi zamonaviy pedagogik psixologiyada keng tadqiq etilmoqda. L.S.Vigotskiy, J.Piaget, D.B.Elkonin kabi olimlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv faoliyati tez rivojlanish davridadir. Kognitiv tezkorlik quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi:

Diqqat tezkorligi - bolaning e'tiborini bir obyektдан boshqasiga tez o'tkazish, muhim ma'lumotlarni ajratib olish qobiliyati. 5-6 yoshli bolalarda diqqat hajmi 5-7 obyektни qamrab oladi, diqqat konsentratsiyasi esa 15-20 daqiqagacha davom etadi.

Idrok tezligi - axborotni sezgi organlari orqali tez qabul qilish va uni anglab olish jarayoni. Multisensor yondashuv aynan shu komponentni kuchaytirishga qaratilgan.

Xotira operativligi - qisqa muddatli va operativ xotirada ma'lumotlarni saqlash va zarur paytda tezda faollashtirish qobiliyati. Maktabga tayyorlov yoshida operativ xotira hajmi sezilarli oshadi.

Fikrlash chaqqonligi - muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va yechim topish tezligi. Bu komponent bolaning maktabda o'quv vazifalarini qanchalik tez hal qilishini belgilaydi.

Multisensor yondashuv maktabgacha ta'limda qo'llanilayotgan innovatsion strategiyalardan biri bo'lib, u bir necha ilmiy nazariyalarga asoslanadi:

Neyrokognitivlik nazariyasi. Zamonaviy neyrofiziologik tadqiqotlar (E.Goldberg, A.Luriya) shuni isbotlaydiki, bir necha sezgi modalligini bir vaqtda faollashtirish miya qobig'ining turli zonalari o'rtasida kuchli neyron aloqalarni shakllantiradi. Bu holat ma'lumotlarni chuqurroq qayta ishlash va uzoq muddatli xotirada saqlashni ta'minlaydi.

Konstruktivistik ta'lim nazariyasi (J.Piaget, J.Bruner) bolaning bilimlarni faol izlanish va amaliy faoliyat orqali mustaqil qurishi kerakligini ta'kidlaydi. Multisensor mashg'ulotlar bolaga manipulyativ faoliyat, tajriba o'tkazish va obyektlar bilan bevosita aloqaga kirishish imkonini beradi.

Ko'p intellekt nazariyasi (H.Gardner) bolalarda turli xil intellekt turlari (linguistik, mantiqiy-matematik, fazoviy, kinestetik va boshqalar) mavjudligini ko'rsatadi. Multisensor yondashuv barcha intellekt turlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Aloqadorlik prinsipi (V.Davidov) ta'lim jarayonida barcha psixik jarayonlarning o'zaro bog'langanligini ko'zda tutadi. Multisensor stimulatsiya diqqat, xotira, fikrlash va nutqning birgalikda rivojlanishini ta'minlaydi.

Takomillashtirilgan metodika quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanadi:

1. Integrativlik tamoyili - barcha sezgi kanallarini birlashtiruvchi yaxlit ta'lim jarayonini tashkil etish. Har bir mashg'ulotda ko'rish, eshitish, teginish va harakatli sezgi bir vaqtning o'zida faollashtiriladi.

2. Ketma-ketlik va tizimlilik - kognitiv tezkorlikni rivojlantirish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi: sodda vazifalardan murakkablariga, bir sezgi kanalidan ko'p kanallilarga o'tish.

3. Individual yondashuv - har bir bolaning sezgi imkoniyatlari, dominant sezgi kanalini (vizual, audial, kinestetik) hisobga olish.

4. O'yin xarakterlilik - barcha mashg'ulotlar o'yin shaklida, bolalar uchun qiziqarli va motivatsion muhitda o'tkaziladi.

5. Refleksivlik - bolalar o'z faoliyati ustida o'ylash, baholash va o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalarini shakllantirish.

Amaliy mashg'ulotlar tizimi

I bosqich: Adaptatsion-dagnostik (1-oy)

Maqsad: Bolalarning kognitiv tezkorlik darajasi va dominant sezgi kanallarini aniqlash, multisensor muhitga moslashish.

Mashg'ulot namunasi: "Sehrli quti"

- Ko'rish: Turli rangdagi va shakldagi geometrik shakllarni ko'rish va ajratish
- Eshitish: Har bir shakl tegishli tovush bilan birga taqdim etiladi (doira - qo'ng'iroq, kvadrat - baraban)
- Teginish: Bolalar har bir shaklni qo'l bilan ushlaydilar, yuzasini, o'lchamini his qiladilar
- Harakat: Shakllarni tegishli idishlarga joylashtirish, shakl bo'yicha harakatlanish

II bosqich: Asosiy rivojlantiruvchi (2-6 oy)

Maqsad: Kognitiv tezkorlikning barcha komponentlarini multisensor yondashuv asosida intensiv rivojlantirish.

1. Diqqat tezkorligini rivojlantiruvchi mashg'ulotlar:

"Rangli simfoniya": Bolalar musiqaning turli ritmlariga mos rangdagi kartochkalarni ko'rsatadilar (tez musiqa - qizil, sekin - ko'k). Keyinchalik vazifaga teksturali materiallar (silliq, dag'al) va harakatlar (sakrash, cho'kkalab o'tirish) qo'shiladi.

"Intellektual estafeta": Guruh bo'lib ishlash. Har bir bola o'z navbatida vazifani bajaradi: raqamni ko'radi (vizual), uni eshitadi (audial), tegishli miqdorda obyektlarni hisoblaydi (kinestetik), javobni baland ovozda aytadi (verbal).

2. Idrok tezligini oshiruvchi mashg'ulotlar:

"Sensorli laboratoriya": Predmetlarni bir vaqtning o'zida turli belgilari bo'yicha tasniflash (rang + shakl + hajm + tekstura). Masalan, "katta, qizil, g'adir-budir to'pni top" vazifasi.

"Tovushli xarita": Xonada turli joylardan turli tovushlar beriladi, bolalar tovush manbalarini tez topib, rangli bayroqcha bilan belgilaydilar. Vazifa murakkablashib, tovushlar bir vaqtning o'zida beriladi.

3. Xotira operativligini rivojlantiruvchi mashg'ulotlar:

"Multisensor zanjir": Tarbiyachi bir vaqtning o'zida 4-5 ta obyektini ko'rsatadi, ularning nomlarini aytadi, har birini bolalarga tegizib ko'rish imkonini beradi. Keyin obyektlar yashiriladi va bolalar ularni xotiradan eslaydilar, ketma-ketlikni tiklaydilar.

"Kodlangan xabar": Bolalar xabarni turli kodlar (rangli tugmachalar, geometrik shakllar, tovush signallari) orqali qabul qiladilar va keyin uni dekodlaydilar.

4. Fikrlash chaqqonligini oshiruvchi mashg'ulotlar:

"Muammo teatri": Bolalarga amaliy muammoli vaziyat yaratiladi (masalan, qayiqni suv ustida suzdirishning yo'li). Yechimni topish uchun turli materiallarni sinab ko'rish, kuzatish, muhokama qilish imkoniyati beriladi.

"Tezkor matematik": Matematik masalalarni vizual (rasmlar), audial (hikoya), kinestetik (manipulyativ materiallar) usulda bir vaqtda taqdim etish va tezkor yechish.

III bosqich: Mustahkamlash va monitoring (7-9 oy)

Maqsad: Erishilgan ko'nikmalarni mustahkamlash, bolalarning kognitiv tezkorlik darajasini qayta baholash va individual yo'llanmalar berish.

Mashg'ulot namunasi: "Kichik tadqiqotchi" Bu loyiha asosidagi mashg'ulot bo'lib, unda bolalar mustaqil ravishda oddiy tajriba o'tkazadilar (masalan, suvda eruvchi va ermaydigan

moddalarni aniqlash). Jarayon barcha sezgi kanallarini jalb qiladi: kuzatish, eshitish (modda suvga tushganda tovush), teginish (tekstura o'zgarishini his qilish), ta'bni tatish (xavfsiz moddalar uchun).

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, multisensor yondashuv asosida ishlab chiqilgan takomillashtirilgan metodika maktabga tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarining kognitiv tezkorligini samarali rivojlantirish vositasidir. Metodikaning asosiy afzalliklari haqida gapiradigan bo'lsak, bolalarning barcha sezgi imkoniyatlarini ishga solish orqali kognitiv jarayonlarning kompleks rivojlanishini ta'minlaydi a neyrofiziologik tadqiqotlar natijalari bilan mos keladi va miya faoliyatining tabiiy mexanizmlariga asoslanadi. Bundan tashqari, individual yondashuvni ta'minlaydi, har bir bolaning dominant sezgi kanalini hisobga oladi va o'yin shaklida amalga oshirilganligi sababli bolalar uchun qiziqarli va motivatsion ahamiyatga ega. Amaliy jihatdan amalga oshirish uchun qulay, maxsus texnik vositalarni talab qilmaydi

Multisensor yondashuv asosidagi takomillashtirilgan metodika zamonaviy maktabgacha ta'limning talablariga to'liq javob beradi va bolalarning maktabga psixologik, intellektual va ijtimoiy tayyorgarligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Kelajakda ushbu yo'nalishda tadqiqotlarni davom ettirish, metodikani yanada takomillashtirish va keng amaliyotga joriy etish dolzarbdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Абдуллаева Ш.А. Болаларда когнитив қобилиятларни ривожлантириш. – Тошкент: Фан, 2022. – 156 б.
2. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. – М.: Эксмо, 2021. – 512 с.
3. Gardner H. Multiple Intelligences: New Horizons in Theory and Practice. – New York: Basic Books, 2020. – 304 p.
4. Goldberg E. The Executive Brain: Frontal Lobes and the Civilized Mind. – Oxford University Press, 2019. – 251 p.
5. Жўраев Р.Х., Турсунов И.М. Мактабгача таълим педагогикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 2021. – 328 б.
6. Иброхимов Х.И. Мактабга тайёргарлик психологияси. – Тошкент: ТДПУ, 2023. – 245 б.
7. Montessori M. The Absorbent Mind: A Classic in Education and Child Development. – Amsterdam: Montessori-Pierson Publishing, 2020. – 296 p.
8. Нишонова З.Т. Болаларда сенсор тарбия: назария ва амалиёт. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2022. – 189 б.
9. Piaget J., Inhelder B. The Psychology of the Child. – New York: Basic Books, 2019. – 173 p.